

Marca és commarcanus a Lex Baiuvariorumban*

Írásunkban a *Lex Baiuvariorum* szöveghelyeit vizsgálva a *marca* és a *commarcanus* kifejezést kívánunk behatóbban szemügyre venni. Mindkettő a határ fogalmához kapcsolódik: a *marca* maga a határ – ország- vagy telekhatár –, a *commarcanus* pedig a közös telekhatárral rendelkező szomszéd, vagyis a határszomszéd (*Grenznachbar*). A *marca* általánosan elterjedt a középlelatinban, ezzel szemben a *commarcanus* kifejezés – ismereteink szerint – csupán a *Lex Baiuvariorum* három szöveghelyén fordul elő. (A *Lex Baiuvariorum* keletkezési ideje és helye tekintetében a szakirodalom meglehetősen megosztott, s e nézetek vázolására itt nincsen mód. Nem zárható ki, hogy a szöveg bizonyos részei, így például a *prologus* valamikor a VII. században született meg, a teljes törvény-szöveg azonban nagy valószínűséggel valamikor 737 és 743 között nyerte el végleges formáját, s e nézet elfogadása jelen vizsgálódásunk tekintetében megfelelő támpontot nyújthat.¹)

A latinizált *marca* és *commarca* kifejezéseknek megfelel az ófelnevetben a *Glossa Salomonis*ban olvasható bajor *gamarcha*² és a frank zsoldároknak és Notkernél olvasható *gimerchi*.³ A *commarca* alatt a regensburgi oklevelek⁴ nem annyira egy falu határát értik,⁵ vagyis nem valamiféle vonalat, hanem sokkal inkább egy változó szélességű, ám művelés alá nem volt sávot, például egy erdőt.⁶ A *commarcanus* és *commarca* kifejezések forráshe-lyei Erchempertus *Historia Langobardorum*át kivéve nagyjából bajor, illetve alemann-frank területen születtek.⁷ A *marca* szót jogi terminusként legkorábban a *Lex Ribuarica* használta a földterület jogellenes birtokbavételének tényállásában,⁸ s a kapcsolódó rendelkezések⁹ elemzésével megállapítható, hogy a *marca* a latin *terminatio* szinonimájaként szerepel a szövegben, amely legtöbbször az *elhatárolást*, olykor pedig magát az *elhatárolt területet*, illetve a *határt* jelenti.¹⁰ Szintén a *Lex Ribuarica* rendelkezik arról, hogy aki lovat, embert (szolgát) vagy valamely más dolgot talált, illetve rablóktól elvett, azt *per tres marchas* fel kell mutatnia, s a királyi törvényszéknek át kell adnia, egyébként maga is tolvajnak számít.¹¹ Ebben a kontextusban a *marcha* nem határt, hanem valamiféle – a *Leges*

* A dolgozat az MTA-SYLFF támogatásával készült.

¹ A *Lex Baiuvariorum* keletkezési idejéhez és helyéhez lásd Nótári 2009. passim

² BERGMANN 1973. 66. Nr. 558; 80. Nr. 681.

³ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 80–90.

⁴ *Die Traditionen des Hochstifts Regensburg und des Klosters S. Emmeram. Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte, Neue Folge VIII.* München 1943. Nr. 11; 16.

⁵ SCHMIDT-WIEGAND 1977. 423. sk.

⁶ HOKE 1971. 1802.

⁷ OLBERG 1991. 144.

⁸ *Lex Ribuarica* 58b (Ed. Beyerle, F.–Buchner, R. MGH LL nat. Germ. III, 2. Hannover 1954.) *Quod si extra marca in sortrem alterius fuerit ingressus, iudicium (superius) comprehensum compellatur adimplere.*

⁹ *Lex Ribuarica* 59, 2. *Si autem ibidem infra terminatione aliqua indicia seu sarte vel bundinas aut mudule facte extiterint, ad sacramentum non admitteatur, sed in praesenti, cum legis beneficium cogatur restituere.*

¹⁰ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 77. sk.

¹¹ *Lex Ribuarica* 78. *Si quis caballum, hominem vel qualibet rem in via propriserit, aut eum secutus fuerit, per tres marchas ipsum ostendat, et sic postea ad regies stapulum. Sin autem aliter agerit, fur iudicandus est. Quod si quis latronem aliquod tulerit, similiter faciat.*

*Visigothorum*¹² és a *Leges Burgundionum*¹³ hasonló tartalmú, ám a *marcha* szót nem tartalmazó rendelkezéseivel párhuzamba hozható – közigazgatási egységet jelent.¹⁴

A *Pactus Alamannorum* és a *Lex Alamannorum* szövege *marcha* alatt nem a település, hanem a tartomány határait érti,¹⁵ így például szabad embernek az alemann területen, vagyis határon kívüli eladásának szankcionálása kapcsán.¹⁶ A *Leges Langobardorum*-ból Ratchis 746-os rendelkezéséből arról értesülhetünk, hogy a langobard királyi hatalma alá tartozó terület határait meg kell védelmezni az ellenséggel szemben.¹⁷ A 799-es *Capitulare Saxonicum*-ban a *marca* mint *birodalmi határ* szerepel az *infra sua regna* szinonimájaként *in marcu* formában.¹⁸ Mindezen szöveghelyeken egyértelműen politikai, illetve közjogi határként fordul elő a *marca* kifejezés és annak változatai, nem pedig a *Lex Baiuvariorum* paraszti településeinek élethelyezeteit szabályozó *marca-* és *commarcanus-* helyeivel azonos értelemben.¹⁹

A *Lex Baiuvariorum* zálogjogról szóló *titulusának* (*De prignoribus*) rendelkezése más szolgájának menekülésre történő rábeszélését, illetve a határon, vagyis a *marcán* történő átsegítését tizenkét *solidus*-ra bünteti: „*Si quis servum alienum ad fugiendum suaderit, et foras terminum eum duxerit, hoc est foras marca, cum XII solidis componat, et ipsum reducat.*”²⁰ Ezen, a *Pactus Alamannorum*-mal²¹ szoros nyelvi és tartalmi rokonságot mutató szöveghely nem valamiféle nagyobb politikai egység határáról vagy a tartományi határról tesz említést, hanem egy, a szabadok és szolgák által közösen lakott és művelt településkomplexum határáról.²²

A *marca* kifejezés kapcsán tehát leszögezhetjük, hogy jelentése a kora középkori jogi forrásokban annyiban helyzetfüggő, hogy jelölheti akár egy nagyobb politikai egység, akár egy falu, illetve település határait. Tekintettel arra, hogy ekkoriban határ alatt nem egy vonalat, hanem egy köztes területet értettek, a *marca* esetében a *határ* jelentés mellett legtöbbször figyelembe jön a *határterület* jelentés is.²³ A falu, illetve falu jellegű település határáként az okleveles anyagban – így I. és II. Lothar, Pippin, Nagy Károly és Jámбор Lajos okleveleiben – a *marca* mellett a *commarca* is előfordul.²⁴ A *marca* ugyanakkor – szemben például Kauffmann²⁵ nézeteivel, akik többek között ezzel kívánták a germán közösségi tulajdon hipotézisét alátámasztani – nem jelent közösen használt területet, amint

¹² *Leges Visigothorum* 8, 5. 6. (Ed. Zeumer, K. MGH Fonteus iuris Germanici antiqui 22. Hannover–Leipzig 1894.)

¹³ *Leges Burgundionum* 85. (Ed. Salis, L. R. von. MGH LL nat. Germ. II, 1. Hannover 1892.)

¹⁴ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 79; OLBERG 1991. 145.

¹⁵ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 81; OLBERG 1991. 146.

¹⁶ *Pactus Alamannorum* 39, 1. (Ed. Merkel, J. MGH LL III. Hannover 1863.) *Si quis alterum ligat et foris marcha eum vindit, ipsum ad locum revocet et 40 solidos componat.*

¹⁷ *Leges Langobardorum* Ra. 13. (Ed. Bluhme, F.–Boretius, A. MHG LL IV. Hannover 1868.) *...ut marchas nostras Christo custodiente sic debeat fieri ordinate et vigilatas, ut inimici nostri et gentes nostrae non possint per eas sculcas mittere aut fugacis exientes suscipere, sed nullus homo per eas introire possint sine signo aut epistola regis...*

¹⁸ *Capitulare Saxonicum* 10. (Ed. Boretius, A.–Krause, V. MGH LL Capit. I–II. Hannover 1883–1897.) *...ipsum malefactorum cum uxore et familia et omnia sua foris patriam facere et infra sua regna aut in marcu ubi sua fuerit voluntas collocare et habeant ipsum quasi mortuum.*

¹⁹ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 77. skk.; OLBERG 1991. 147.

²⁰ *Lex Baiuvariorum* 13, 9. (Ed. Beyerle, K. München 1926.)

²¹ Vö. *Pactus Alamannorum* 39, 1.

²² SCHMIDT-WIEGAND 1979. 81; OLBERG 1991. 147.

²³ OLBERG 1991. 148.

²⁴ TIEFENBACH 1973. 75.

²⁵ KAUFFMANN 1910. 9. skk.

ezt a kifejezés szótörténeti eredete és továbbélése is mutatja. A *marca* ugyanis sokkal inkább az *elválasztás*, mintsem a *közös használat* jelentésben élt és él tovább, amint ezt a latin *margo*, az ófelnémet *mark*, a gót *marka*, a középfelnémet *marke* és az angolszász *mearc* is jelzik.²⁶

Ahogy a *marca*, úgy a határszomszéd, a *commarcanus* ellenőrzése alá tartozó *commarca* esetében sem csupán egy határvonalra, hanem egyúttal egy területre is kell gondolnunk, amely határos egy másik területtel, illetve telekkel, de attól világosan elkülönül. A *határszomszédok*, a *commarcani* a nagyobb gyűjtőkategóriát jelentő *szomszédok*, a *vicini* alá tartoztak. A *commarcanus* és a *vicinus* esetében azonban hang-súlyozottan nem szinonimáról van szó, amint a kifejezés nem rejt magában sem vagyoni, sem státuszbesorolást.²⁷ A határszomszéd, a *commarcanus* a *Lex Baiuvariorum*ban két jogilag releváns, törvényileg szabályozandó helyzetben került említésre: a két telek-szomszéd közti határvita, illetve a határjelzés megrongálás és megsértése,²⁸ valamint a telekhez kapcsolódó jogok, a birtokvitában tehető tanúságtétel és a tágabb értelemben erdőhasználati jog – a madárfészkek tartalmának megszerzése – kapcsán.²⁹

A *commarcanus* kifejezés kizárólag a *Lex Baiuvariorum* sajátja, ezzel szemben az alapszó, a *marca* megtalálható a *Pactus Alamannorum*ban, a *Lex Alamannorum*ban, a *Lex Baiuvariorum*ban, a *Lex Ribuariában*, a *Leges Langobardorum*ban és a *Capitulare Saxonicum*ban, valamint – akárcsak a *commarca* – a glosszáokban, és a VIII. századtól kezdve számos historiografikus szövegben és oklevélben.

A *Lex Baiuvariorum* tizenkettedik *titulus*ában a következő rendelkezés olvasható: „*Quotiens de commarcanis contentio nascitur, ubi evidentia signa non apparent in arboribus aut in montibus nec in fluminibus, et iste dicit...*”³⁰ A rendelkezés azon tényállásra vonatkozik, amikor a határszomszédok között vita alakul ki, és sem a fákon, sem a hegyeken, sem a folyópartokon nincsenek nyilvánvaló jelek. Ha az egyik ezt állítja, hogy ősei egy adott határig birtokolták e területet, és tulajdonul hagyták neki, és megmutatja a határ helyét, s ha a másik fél egy másik helyet mutat meg ugyanezen kijelentéssel, illetve ha nincsen más bizonyíték, és a felek nem egyeznek ki, akkor kölcsönösen esküt kell tenniük 'peres bajvívásra'. A bajvívókat nem sorsolhatják ki, hanem akinek mint erősebbnek közülük Isten a győzelmet juttatja, azon fél kapja meg peres igényének megfelelően a nevezett földterület. A *commarcanus* e szövegben tehát egyértelműen a határszomszédot jelöli, hiszen az egész *titulus* a megrongált/elpusztított határjelekkel foglalkozik (*De terminis ruptis*). Maga a törvény mondja ki, hogy a szomszédok (*vicini*) kötelesek a határjelek – jellel ellátott kövek, határjelző földsáncok, megjelölt fák³¹ – épségére ügyelni,³² vagyis von Olberggel együtt el kell utasítanunk Grimm³³ és von Kralik³⁴ azon meghatározását, miszerint itt egyfajta közös használatú területről, közbirtokról (*Allmende*), illetve egy adott területet, határt közösen használó közösségről (*Markgemeinschaft*) lehetett volna szó.³⁵

A tanúkra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó tizenhetedik *titulus*ban (*De testibus et eius causis*) szintén találkozhatunk a birtokvitákra vonatkozó előírások között a

²⁶ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 75.

²⁷ OLBERG 1991. 150. sk.

²⁸ *Lex Baiuvariorum* 12, 3.

²⁹ *Lex Baiuvariorum* 17, 2; 22, 11.

³⁰ *Lex Baiuvariorum* 12, 8.

³¹ *Lex Baiuvariorum* 12, 4.

³² *Lex Baiuvariorum* 12, 3.

³³ GRIMM 1899. II. 9; 17.

³⁴ KRÁLIK 1913. 32. sk.

³⁵ OLBERG 1991. 141.

commarcanus kifejezéssel: „*Ille homo, qui hoc testificare voluerit, commarcanis eius debet esse et debet habere VI solidorum pecunia et similem agrum.*”³⁶ Eszerint a birtokperben olyan személy léphet fel tanúként, aki határszomszéd, szintén rendelkezik hat *solidusszal* – vagyis a birtokháborítás *compositiós* összegével – és hasonló telekkel. A vita itt nem a telekhatár körül bontakozik ki, hanem nagyobb földterület, rét vagy szántó körül, s a tulajdon tényét, illetve az öröklés útján történt szerzést csak olyan határszomszéd bizonyíthatja tanúként, aki saját szemével látta, hogy a felperes előbb vette használatba a telket, mint az alperes.³⁷ A vagyoni kritériumok kikötésével az is egyértelművé válik, hogy a *commarcanus* megjelölés nem tartalmaz pontosabb utalást az adott személy vagyoni és társadalmi helyzetére nézvést.³⁸

A *commarcanus* mint határszomszéd jelentést látszik megerősíteni a harmadik szöveghely is, amely a törvény gyümölcsösöskertekre vonatkozó *titulusában* (*De pomeriis et eorum compositione*) található: „*Pari modo de avibus sententia subiacetur, ut nullus de alterius silva, quamvis prius inveniatur, aves tollere praesumat, nisi eius commarcanus fuerit, quem 'calasneo' dicimus.*”³⁹ Ennek értelmében hasonló ítéletnek kell születnie a madarak kapcsán is, hogy más erdejéből senki se vihessen el madarat – vagyis a fészék tartalmát –, még ha előbb fedezte is volna fel, kivéve a *calasneónak* nevezett határszomszéd. Vagyis a *commarcanus* itt sem szinonim a *vicinusszal*, hanem annak egy szűkebb értelemben vett fajtája, a *közös határral rendelkező szomszéd* megnevezése.

Ugyanezen jelentést támasztják alá a szinte kivétel nélkül bajor területen született glosszák is, hiszen az öt közül csupán egy esetben szolgál a *commarcanus* – illetve nem latinizált formája, a *carmarchum* – a *vicinus* definiálására. A kivételt egy, a VIII. század végéről származó bibliai glossza képezi, amelynek szerzője nem elégedett meg a bajor *carmarchum* és a latin *vicinus* azonosításával.⁴⁰ Ennek megfelelően a *vicinust confinisként* határozza meg, s ezzel világossá teszi, hogy ebben az esetben a szomszédságnak egy közelebbi, közös határt feltételező formájáról van szó.⁴¹ A további glosszák még egyértelműbbé teszik a *határszomszéd* jelentést: *finitimi tui kamarchun dine*,⁴² *conlimitant kamarchiun sint, kamarchun, kimarchont*,⁴³ *conlimitant gamarchun sint*,⁴⁴ *adfines kamarchun*.⁴⁵ Mindezen példák – illetve a *commarcanus*nak és a *calasneónak* a *Lex Baiuvariorum*ban nem teljes szinonimaszerű használata – alapján megkérdőjelezhetővé válik von Kralik azon állítása, miszerint a *commarcanus* kifejezés eredetileg a hivatalos frank nyelvhasználatot tükrözi a *Lex Baiuvariorum*ban, és hogy a törvény keletkezése idején a határszomszéd megnevezése a *calasneo*, nem pedig a *gamarco* volt.⁴⁶ Hasonló értelemben használják a kifejezést a freisingi oklevelek is,⁴⁷ a Monte Cassinó-i szerzetes Erchempertus IX. századi *Historia Langobardorum Beneventanorum*a pedig *commarcanus*nak nevezi a határterület

³⁶ *Lex Baiuvariorum* 17, 2.

³⁷ *Lex Baiuvariorum* 17, 2.

³⁸ OLBERG 1991. 142.

³⁹ *Lex Baiuvariorum* 22, 11.

⁴⁰ BERGMANN 1973. 106. Nr. 895.

⁴¹ OLBERG 1991. 143.

⁴² BERGMANN 1973. 38. Nr. 296.

⁴³ BERGMANN 1973. 72. Nr. 611; 78. Nr. 655; Nr. 663; 69. Nr. 581.

⁴⁴ BERGMANN 1973. 75. Nr. 637.

⁴⁵ BERGMANN 1973. 72. Nr. 611.

⁴⁶ KRALIK 1913. 32. sk. Vö. OLBERG 1991. 143.

⁴⁷ *Traditionen des Hochstifts Freising I.* Ed. Bitterauf, Th. Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte, Neue Folge Iv. München 1905. Nr. 142; II. Nr. 446.

lakóját (*incola confinii*),⁴⁸ amely határ immáron nem a településen belül, hanem népek között húzódik.⁴⁹

A *commarca* megnevezés jelölhet különféle célokat szolgáló területet (*agrum aut pratum aut exaratum*⁵⁰), amit a *commarcanus* legtöbbször maga művel. Azonban a *calasneo* is valamiféle *commarcanus*-nak számít, ugyanakkor, ha nem tételezzük fel a *Lex Baiuvariorum*-ról e ponton eleve – a rá egyébként sem jellemző – pleonasztikus fogalmazásmódot, akkor meg kell próbálnunk meghatározni a *commarcanus* és a *calasneo* kifejezések közti különbséget.

Érdeemes röviden megvizsgálni a *Lex Baiuvariorum* vonatkozó helyén olvasható *calasneo* kifejezést, tekintettel arra, hogy a törvény a madárfészkek tartalmának elvitelét az erdőből csak a *commarcanus*-nak, vagyis a *calasneónak* nevezett határszomszédnak engedélyezi: „...*nisi eius commarcanus fuerit, quem 'calasneo' dicimus.*”⁵¹ A *Lex Baiuvariorum* szerint tehát a tulajdonost kivéve kizárólag a *calasneónak* nevezett *commarcanus*-t, vagyis határszomszédot illeti meg az erdő használatának joga. E kifejezés kapcsán jegyzi meg Ruth Schmidt-Wiegand igen találóan, hogy a *Lex Baiuvariorum* esetében különböző nyelvi rétegekkel kell számolnunk, egyfelől egy frank eredetű hivatalos nyelvhasználattal, amely a törvény latin-germán keverékszavaiban mutatkozik meg, másfelől egy bajor, a törvénykezési fórumok előtt érvényesülő és a törvény glosszáiban lecsapódó népnyelvvvel.⁵² Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a *Lex Baiuvariorum* három *commarcanus*-helye között csak ebben az egy esetben kerül a „*quem ... dicimus*” fordulatba ágyazva – amely, ellentétben példának okáért a *Lex Salicával*, a bajor törvénytöredékben igen ritka – egy népnyelvi kifejezéssel közelebbi meghatározásra a határszomszéd. Ez azt engedi sejtetni, hogy itt nem pusztán pleonazmussal van dolgunk, vagyis hogy a *calasneo* mégsem teljességgel szinonim a *commarcanus*-szal, hanem annak valamely különös attribútumát akarja a szöveg kiemelni.⁵³

A szakirodalom egy része a *calasneo*, illetve a *calasnus* kifejezést egyszerűen határszomszédokkal adja vissza,⁵⁴ ez azonban nem visz bennünket közelebb a szó pontos jelentéséhez. Abban a kutatók, Grimm, von Kralik és Schmidt-Wiegand egyetértenek, hogy a *ca-*, *ga-*, illetve *ge-* előtag – az ófelnémet *gasello* (*Saalgenosse*, *Hausgenosse*) és *gaferto* (*Fahrtgenosse*) kifejezésekhez hasonlóan, amelyek az együttlakás és az együttutazás közös momentumát emelik ki – valamiféle közös, együttesen végzett tevékenységre utal.⁵⁵ Grimm először a germán **lēswo* alakból származtatta a szó második tagját, és párhuzamba állította az angolszász jogi szövegek *lās*, vagyis *közönséges mező* (*gemeine Wiese*) kifejezésével.⁵⁶ Ezen etimológia azonban abban az esetben állná meg a helyét, ha a *calasneo* helyett egy *calasveo* alakkal is számolhatnánk, márpedig mind a *Lex Baiuvariorum*, mind a freisingi oklevelek szöveggyűjteményében ez előbb írásmód igencsak egyértelmű. Von Kralik az általa rekonstruált **lasna közönséges határ* (*gemeine Mark*) etimonból vezette le az általunk vizsgált szót, amellyel a közönséges határterület hipotézisét prekonceptióként elfogadva szintén nehezen védhető álláspontra helyezkedett.⁵⁷ Schmidt-Wiegand elsza-

⁴⁸ *Erchemperti historia Langobardorum Beneventanorum* 32. (Ed. MGH SS rer. Lang. Hannover 1878.)

⁴⁹ Ehhez lásd WATTENBACH–LEVISION–LÖWE 1963. 438.

⁵⁰ Vö. *Lex Baiuvariorum* 17, 2.

⁵¹ *Lex Baiuvariorum* 22, 11.

⁵² SCHMIDT-WIEGAND 1979. 83.

⁵³ OLBERG 1991. 152.

⁵⁴ Így például *Mittellateinisches Wörterbuch III*. München 1968. 54.

⁵⁵ GRIMM 1854–1971. II. 671; KRALIK 1913. 33; SCHMIDT-WIEGAND 1979. 74. skk..

⁵⁶ GRIMM 1878. II. 735; GRIMM 1899. II. 11.

⁵⁷ KRALIK 1913. 61. sk.

kadt attól a prekonceptiótól, hogy a *közös használat* hipotézisének a *calasneo* etimonjában tükröződnie kellene, s azt a középfelnémet *gelaeze* (*település, település helye*) szóval hozta összefüggésbe, s ennek megfelelően a *calasneót* olyan személyként definiálta, akivel valakinek közös határa (*marca, finis, terminus*), illetve dologi megfelelőjét a *calasnust* körülhatárolt területként, határterületként (*commarca, confinium, terminatio*) határozta meg.⁵⁸

Von Olberg ezen interpretációs lehetőségek mellett jó érzékkel talált rá von Kralik egy továbbfejleszthető megjegyzésére,⁵⁹ amely szerint az ófelnémet *lâsan* és *lâsna* szavak mind a germán **lê* (*gewähren, erwerben*), mind pedig a **lêt* (*lassen*) gyökökből kialakulhatott, s ennek megfelelően a *lâsan*, illetve a *lâsna* a földterületen vagy földterületre adott engedélyt, illetve annak megszerzését (*das an Grund und Boden Gewährte, Gelassene*) jelentheti.⁶⁰ Emellett leszögezi azon tényt, hogy amennyiben példának okáért a malbergi glosszák olyan tartalmakat fejeznek ki, amelyeket latin kifejezésekkel nem lehet egyértelműen leírni, úgy nagy valószínűséggel a *Lex Baiuvariorum* sem egy tartalmilag teljességgel azonos szót akart egy germán fogalommal pontosítani. Ennek megfelelően a vonatkozó szöveg helyet „kivéve, ha az a *commarcanus* (vagyis *határszomszéd*) teszi, akit *calasneónak* nevezünk” fordítással adja vissza, ami jogilag a következőt jelentheti: senkinek sincsen joga más erdejéből a madárfészek tartalmát elvinni, kivéve azon határszomszédnak, aki számára a tulajdonos engedélyezte azon erdő használatát. A *calasneo* tehát nem más, mint az adott területet tulajdonosi engedély alapján művelő, illetve használó személy.⁶¹ A kifejezés párhuzamba állítható továbbá az ófelnémet *gilāzan, gelazen, kelāz(z)en* (*überliefern, geben, verleihen, gewähren, zugestehen, gestatten*) szavakkal, vagyis az *átadás, átengedés, megengedés* jelentés távolról sem volna idegen a *calasneo* tartalmától, különös tekintettel a gyakori *lāzan*-összetételekre az ófelnémetben, amelyek közül az újfelnémet már keveset ad vissza a *lassen* igével: így például *analāz(z)an* (*etwas über jemanden kommen lassen*), *analfērlāzan* (*vorziehen*), *bilāzan* (*vergeben*), *biforalāzan* (*vorziehen*), *farlāzan aufgeben*), *framlāzan* (*nicht zurückhalten*), *irlāzan* (*erlassen, befreien*), *niderlāzan* (*niederlassen*).⁶²

A *calasneo* által használt területre vonatkozó egyéb jogi előírásokról a *Lex Baiuvariorum*ból nem értesülhetünk. A *calasneo* kifejezéshez kapcsolható szót, pontosabban annak megfelelő dologmegnevezést (*calasnus*) csak egyetlen forrásban, egy 828-ból származó freisingi oklevélben találunk: „... *quicquid in eis propriis habere visus sum in silvis in pratis in campis in agris in pascuis in vineis in aquarum decursibus in omnibus calasnīs et in terminis sicut antecessores mei habuerunt*”.⁶³ Vagyis a különféle jellegű és eltérő célokat szolgáló földterületek felsorolása után megnevezésre kerülnek azon határok, illetve határterületek, amelyek ugyan a tulajdonos vagyonaiba tartoznak, ám más használatába lettek átadva (*calasnīs*). Összegezve tehát a *calasneo*, akárcsak a *commarcanus* határszomszéd, ám nem saját területét, hanem a neki használatra átadott területet műveli, illetve használja, gyümölcsözteti. Hogy ezért milyen esetleges szolgál-tatásokkal tartozhatott a terület tulajdonosának, ez a kifejezés két előfordulási helyéből nem derül ki, ugyanakkor azonban valószínűsíthető, hogy – a *commarcanus* kifejezéshez hasonlóan – a *calasneo* besorolás sem takar vagyoni- vagy státuszhelyzetet.⁶⁴

⁵⁸ SCHMIDT-WIEGAND 1979. 83.

⁵⁹ KRALIK 1913. 63. skk.; 66. sk.

⁶⁰ OLBERG 1991. 153.

⁶¹ OLBERG 1991. 154.

⁶² OLBERG 1991. 154. Vö. SCHÜTZEICHEL 1989. 167. sk.

⁶³ *Traditionen des Hochstifts Freising I.* Nr. 550a

⁶⁴ OLBERG 1991. 155.

BIBLIOGRÁFIA

- BERGMANN 1973. ROLF BERGMANN: Verzeichnis der althochdeutschen und altsächsischen Glossenhandschriften. Mit Bibliographie der Glosseneditionen, der Handschriftenbeschreibungen und der Dialektbestimmungen. Arbeiten zur Frühmittelalterforschung der Universität Münster 6. Berlin–New York 1973.
- GRIMM 1854–1971. JACOB GRIMM – WILHELM GRIMM: Deutsches Wörterbuch I–XVI. Leipzig 1854–1971.
- GRIMM 1878. JACOB GRIMM: Deutsche Grammatik I–II. Berlin 1878.
- GRIMM 1899. JACOB GRIMM: Deutsche Rechtsalterthümer I–II. Leipzig 1899.
- HOKE 1971. RUDOLF HOKE: Grenze. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte I*. Berlin 1971. 1801–1804.
- KAUFFMANN 1910. FRIEDRICH KAUFFMANN: Altdeutsche Genossenschaften. Gemein und geheim, Bauern, Gesellen und andere Genossen. *Wörter und Sachen 2* (1910) 9–12.
- KRALIK 1913. DIETER VON KRALIK: Die deutschen Bestandteile der Lex Baiuvariorum. Hannover–Leipzig 1913.
- MGH Monumenta Germaniae Historica. [SS rer.; LL; Fontes iuris Germanici antiqui; MGH LL nat. Germ.] Hannover–Leipzig 1863–1897., 1954.
- NÓTÁRI 2009. NÓTÁRI TAMÁS: Adalékok a Lex Baiuvariorum datálásához és lokalizálásához. *Jogtörténeti Szemle* 2009/1. (sajtó alatt)
- OLBERG 1991. GABRIELE VON OLBERG: Die Bezeichnungen für soziale Stände, Schichten und Gruppen in den Leges Barbarorum. Arbeiten zur Frühmittelalterforschung 11. Berlin–New York 1991.
- SCHMIDT-WIEGAND 1979. RUTH SCHMIDT-WIEGAND: Marca. Zu den Begriffen 'Mark' und 'Gemarkung' in den Leges barbarorum. In: *Heinrich Beck – Dieter Denecke – Herbert Jankuhn (Hrsg.): Untersuchungen zur eisenzeitlichen und frühmittelalterlichen Flur in Mitteleuropa und ihrer Nutzung. Bericht über die Kolloquien der Kommission für Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1975 und 1976*. Teil 1. Abh. der Akad. der Wiss. in Göttingen, Phil.-Hist. Kl., 3. Folge, Nr. 115. Göttingen 1979. 74–91.
- SCHÜTZEICHEL 1989. RUDOLF SCHÜTZEICHEL: Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen 1989⁴.
- TIEFENBACH 1973. HEINRICH TIEFENBACH: *Studien zu Wörtern volkssprachiger Herkunft in karolingischen Königsurkunden. Ein Beitrag zum Wortschatz der Diplome Lothars I. und Lothars II.* Münstersche Mittelalter-Schriften 15. Fink: München 1973.
- WATTENBACH–LEVISON–LÖWE 1963. WILHELM WATTENBACH – WILHELM LEVISON – HEINZ LÖWE: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger IV: Die Karolinger von Vertrag von Verdun bis zum Herrschaftsantritt der Herrscher aus dem sächsischen Hause, Italien und das Papsttum. Weimar 1963.